

УДК 378:37.091.12.011.3-051:796]:37(092)(470)

Терентьєва Н. О.

ORCID 0000-0002-3238-1608

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nataterentyeva@gmail.com

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ П.Ф. ЛЕСГАФТА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВЕКТОРІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Нові державні програми й вектори реформування системи освіти вимагають модернізації існуючої системи підготовки майбутніх вчителів, що є абсолютно неефективним без урахування продуктивного досвіду минулих поколінь, а продуктивність не є сталим і однозначним явищем, вона трансформується, змінюється і корелюється з хвилями часу, за яких відбуваються певні збіги політичних, економічних, суспільних та ін. ситуацій.

Мета статті – актуалізація історико-педагогічного досвіду та ретрансляція його на сучасну практику підготовки вчителів фізичної культури.

Методологічною основою є принцип єдності історичного і логічного, наступності, зв'язку теорії з практикою, принцип розвитку та активної діяльності особистості.

Наукова новизна полягає в актуалізації продуктивних ідей П. Лесгафта щодо підготовки вчителів фізичного виховання з акцентуванням уваги на певних умовах, за яких ця підготовка буде ефективною, зокрема: попередня підготовка слухачів, прагнення навчатися, бажання працювати за фахом, усвідомлення важливості та необхідності загальної та спеціальної підготовки.

Підготовка фахівців з фізичного виховання мала реалізувати і таку мету, як підготовка освіченого та свідомого педагога, який в змозі самостійно організувати власну діяльність, керуючись не стільки вказівками, скільки демонструючи свободу дій та рішень.

Висновки. Актуалізація історико-педагогічного досвіду та ретрансляція його на сучасну практику підготовки вчителів фізичної культури (тренерів, інструкторів та ін.) надає можливість сучасним викладачам уникати тих протиріч та суперечностей, які окреслено на початку нашої наукової розвідки. Не треба побоювань, що «все вже прочитано і все вже описано і з'ясовано». Швидкоплинність часу та нові державні програми й вектори реформування системи освіти вимагають модернізації існуючої системи підготовки майбутніх вчителів, що є абсолютно неефективним без урахування продуктивного досвіду минулих поколінь, а продуктивність не є сталим і однозначним явищем, вона трансформується, змінюється і корелюється з хвилями часу (80–100 років), за яких відбуваються певні збіги політичних, економічних, суспільних та ін. ситуацій.

Ключові слова: П. Лесгафт, фізична освіта, система фізичного виховання, вчителі фізичної культури, гімнастика.

Постановка проблеми. Неперервність професійної педагогічної освіти, посилення її випереджальної функції, адаптація освітніх програм до запитів і пізнавальних можливостей студентів/слухачів/курсантів визначає розвивальний характер освітньої діяльності. Традиційна система методичної підготовки педагогічних кадрів, спрямована на вивчення готових розробок і методичних рекомендацій, не відповідає сучасним темпам змін у закладах освіти. Система методичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, яка склалася за останні шістьдесят років у педагогічних закладах вищої освіти (ЗВО), не відповідає реальним потребам їх методичної діяльності в рішенні практичних задач. Усе це спричиняє низку протиріч, зокрема між: теоретичною спрямованістю підготовки майбутніх вчителів націленої на оволодіння великими обсягами навчальної інформації, і гнучкою, поліфункціональною системою професійної діяльності вчителя; постійно зростаючою значущістю різнобічного удосконалення діяльності вчителів у закладах середньої освіти і вузько спеціалізованим змістом методичної підготовки майбутніх вчителів у педагогічному ЗВО; вимогами цілісного, системного підходу в розробці й використанні методик, технологій навчання і роздробленістю методичних знань у предметних методиках, освоєваних майбутніми вчителями в процесі навчання на факультетах фізичного виховання. У практиці роботи вчителів фізичної культури рівень методичної підготовки є одним з найважливіших показників їхньої

професійно-педагогічної майстерності, ознакою якості професійної діяльності. На жаль, зміст підготовки майбутніх учителів фізичної культури мало оновився, програми і навчальні плани містять ті самі розділи, що й в попередні роки, а розвиток та удосконалення підготовки відбувається переважно через введення нових тем, навчальних дисциплін, додаткових / факультативних курсів та спеціалізованих семінарів.

Аналіз діяльності педагогічних ЗВО України свідчить про наявність суперечностей між вимогами сьогодення до підготовки учителя та її рівнем у педагогічному ЗВО. Серед типових суперечностей, притаманних процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури, виокремлюємо такі: між обсягом наукової інформації, отриманої за допомогою сучасних інформаційних технологій та інтернету, й умовами для її застосування в освітньому процесі вищих закладів освіти; системою підготовки з фізичного виховання, яка орієнтована на конкретний вид спорту, та широким діапазоном реалізації випускниками ЗВО своїх професійних можливостей; потребами сучасної школи щодо забезпечення учителями з відповідною освітою та недостатньою розробкою теоретичних та методичних аспектів її реалізації.

На наше переконання актуалізація історико-педагогічного досвіду підготовки майбутніх вчителів дозволить частково уникнути зазначених суперечностей та прорахунків в практиці професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури та спорту. Вбачаємо за необхідне актуалізувати досвід Петра Францевича Лесгафта (1837–1909) та його напрацювання щодо підготовки майбутніх учителів фізичної культури в контексті окреслених суперечностей і протиріч.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до ідей П. Лесгафта виявляли за радянських часів, про що свідчать наукові заходи, на яких постійно представлялись доповіді, присвячені доробку П. Лесгафта (доповіді В. Агеєвця, В. Белорусова, Л. Билеева, В. Видіна, В. Григор'єва, В. Касьяненка, В. Купріянова, К. Машкара, Б. Нікітюка, І. Стрельникова, Ф. Судзиловського, О. Шабуніна, Г. Шахвердова). За часів незалежної України ідеї П. Лесгафта набувають оновленого значення, позбавляючись певних ідеологічних обробок та ґрунтуючись на нових архівних матеріалах, які розкривають спадщину науковця та громадського діяча (М. Дзюбенко, М. Крук, І. Лушик, В. Лях, Ф. Левітас, Л. Носарчук, Л. Сущенко, Ю. Черпак та інші).

Метою статті визначаємо актуалізацію історико-педагогічного досвіду та ретрансляцію його на сучасну практику підготовки вчителів фізичної культури.

Методологічною основою є принципи єдності історичного і логічного, наступності, зв'язку теорії з практикою, принцип розвитку та активної діяльності особистості.

Наукова новизна полягає в актуалізації продуктивних ідей П. Лесгафта щодо підготовки вчителів фізичної культури з акцентуванням уваги на умовах, за яких ця підготовка буде ефективною, зокрема: попередня підготовка слухачів, прагнення навчатися, бажання працювати за фахом, усвідомлення важливості та необхідності загальної та спеціальної підготовки.

Результати дослідження. У сфері фізичного виховання та спорту у період другої половини XIX – початку XX століття відбулося становлення педагогічних та природничо-наукових основ фізичного виховання (тогочасний термін – фізична освіта), розвиток сучасних видів спорту та становлення практики фізичного виховання в освітніх установах [2, 93]. Звернемося до становлення педагогічних та медико-фізіологічних основ вітчизняного фізичного виховання, створення системи фізичного виховання (освіти), розвитку окремих видів спорту, практики фізичного виховання у закладах освіти. У 80–90-х рр. XIX століття з'являються фундаментальні дослідження, в яких представлено наукове обґрунтування фізіолого-педагогічних основ фізичного виховання і практичний доробок в цій галузі. Це, насамперед, праці П. Анохіна, А. Берглінда, Н. Бернштейна, Н. Введенського, П. Гальперіна, В. Гориневського, Г. Демені, Е. Дементьєва, В. Ігнат'єва, Ф. Ігнат'єва, В. Комарова, К. Кекчеєва, О. Крестовнікова, П. Лесгафта, І. Павлова, Е. Покровського, І. Сеченова, Є. Тарле, А. Ухтомського та інших.

Розроблення та обґрунтування системи фізичної освіти пов'язують, у першу чергу, з науковими працями та практичною діяльністю П. Лесгафта (1837–1909), який сформулював основні компоненти системи фізичного виховання, пояснив їх практичне значення і запровадив у роботу закладів освіти. Як стверджує О. Суник, в історії вітчизняної та всесвітньої історії фізичної культури ім'я та творча спадщина Петра Лесгафта посідає особливе місце, не маючи аналогів [8, 31-32]. Фундаментальні дослідження охоплюють такий спектр наукових та прикладних аспектів як анатомія, фізіологія, біологія, гігієна, лікувальна гімнастика, педагогіка, психологія, фізичне виховання, що свідчить про широку ерудованість П. Лесгафта як особистості й науковця, здатного до міждисциплінарного аналітичного мислення, творчого дослідницького пошуку і практико-орієнтованої організаторської діяльності, що знайшло часткове відображення у спогадах його сучасників: «... більшу частину свого життя він віддав служінню учнівській молоді ... і юрби слухачів, що сходилися на його лекції, віддячували йому тим самим... За таких умов вплив Петра Францевича виходив далеко за межі суто наукового керівництва: для багатьох він був учителем життя ... Секрет чарівливості Петра Францевича криється не лише в його гігантському розумі, талантові й вражаючій працездатності, а, головним чином, в глибокій правдивості його натури та діяльнісній любові до людської особистості ...» [7].

Петро Францевич Лесгафт на початку XX століття набув популярності як фахівець з антропології та фізичного виховання дітей – автор праць «Про відношення анатомії до фізичного виховання» (1876), «Про педагогічну літературу останнього часу» (1887), «Сімейне виховання дитини» (1906, 1911),

«Фізичний розвиток у школах» (1880), «Матеріали для вивчення шкільного віку» (1880), «Підготовка вчителів гімнастики в країнах Західної Європи» (1877–1880), «Керівництво до фізичної освіти дітей шкільного віку» (1901–1904, 1912), ін.

П. Лесгафт, за твердженням Г. Шахвердова, намагався підвищити значення педагогіки як науки, обґрунтувати та збагатити її даними з анатомії, фізіології, психології. Розробивши наукові основи сімейного виховання дітей, запропонувавши типологію дитинства, він створив систему фізичного виховання дітей, яку розглядав як розділ педагогічної науки, хоча педагогіку вважав відгалуженням біологічної науки. На основі інтеграції даних теоретичної анатомії, законів морфології, фізіології та психології П. Лесгафт створив оригінальну теорію фізичного виховання, пов'язану з розумовим, моральним та естетичним вихованням [13, 7]. Власне, праці П. Лесгафта з історії, анатомії, біології, педагогіки, антропології, теорії і методики фізичного виховання стали основою сучасної теорії і методики фізичного виховання як самостійної наукової галузі та навчальної дисципліни [12]. Ґрунтуючись на листах учнів та послідовниках П. Лесгафта, зазначаємо, що його систему фізичної освіти та лікувальної гімнастики на початок ХХ століття запроваджено у 162 країнах світу [3, 8], що засвідчує велику популярність та практичну значущість авторських напрацювань.

Знаючи безпосередньо нагальні проблеми початкової та середньої освіти, П. Лесгафт мав нагоду практично відчувати всі позитиви та недоліки діючої на той момент системи, зокрема фізичного виховання. Прагнучи виправити окремі недоліки організації навчально-виховного процесу тогочасних закладів освіти, сприяти впровадженню науково-обґрунтованого підходу до здійснення фізичного виховання, П. Лесгафт розробив систему, в основу якої поклав завдання, пов'язані з системним формуванням і вдосконаленням необхідних у житті рухових умінь і навичок. Цілі виховання та освіти П. Лесгафт визначав так: «Гармонійний, всебічний розвиток діяльності людського організму має складати загальну мету виховання і освіти, завдання яких лише частково відрізняються між собою: виховання залучає до своєї галузі моральні якості людини та його вольові вияви, відповідно, сприяє виробленню морального характеру особистості, так як освіта має на увазі систематичний розумовий, естетичний і фізичний розвиток» [6].

Значним внеском в створення цілісної виховної системи вбачаємо обґрунтування ним органічного зв'язку фізичного виховання з розумовим, моральним, трудовим і естетичним, їх взаємозв'язку і взаємообумовленості, оскільки завдання школи, на його переконання, полягало у сприянні розвитку мислячих і свідомо діючих людей. Обґрунтовуючи освітній сенс фізичного виховання з позицій педагогіки і психології, П. Лесгафт визначив фізичне виховання нарівні з іншими дисциплінами, які викладаються в школі. Особливо цінною є розроблена ним система фізичного виховання дітей і молоді, що трактувалось як фізична освіта і культура [6, 287; 13, 38-41].

В основу розробленої П. Лесгафтом системи фізичного виховання покладено принцип урахування вікових анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей та індивідуальних здібностей дітей учнівського віку, розуміння необхідності свідомого виконання життєво-необхідних природних рухів, які поступово ускладнюються, дотримання суворої послідовності в дозуванні навантаження тощо. «... Якщо гімнастичні справи призначаються на основі цих <... важливість знання та розуміння механічних умов діяльності всіх тканин організму ... > даних, то зрозуміло, без знання анатомії і фізіології не можна зрозуміти суть виконуваних вправ, їх зв'язку, послідовності та мети» [5, 80].

П. Лесгафт активно дискутував з тими педагогами, які визнавали спадковість провідним фактором у формуванні особистості, доводячи провідну роль виховання та освіти в розвитку особистості людини. На переконання П. Лесгафта, більшість вихователів у разі невдачі своїх педагогічних заходів охоче звалюють все на спадковість, «... природжену зіпсованість дитячої натури або ж на втіху собі і іншим посилаються на якісь невлітими впливи, яких нібито не можна ні передбачити, ні уникнути ... Звичайно поспішають допустити існування вроджених поганих схильностей, красномовно говорять про невинно зіпсованих дітей, точно ця зіпсованість з'явилася сама по собі і за неї відповідальний сам дитина! Вплив керівництва дорослих як-то завжди залишається в тіні, і вірити не хочуть, що зіпсованість дитини шкільного та дошкільного віку є результат системи виховання, за яку розплачується все-таки один вихованець...» [7, 4].

П. Лесгафт обґрунтував розроблену систему фізичної освіти, започаткувавши науковий аналіз питань в галузі фізичного виховання. Серед численного наукового доробку вченого саме обґрунтуванню наукових засад організації та впровадження фізичного виховання присвячені праці: «Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку» (1888; 1909), «Про ігри та фізичне виховання в школі» (1883), «Сімейне виховання дитини та його значення» (1893), «Ставлення анатомії до фізичного виховання і головні завдання фізичної освіти в школі» (1888), «Про фізичну освіту у школі» (1894), «Основи природної гімнастики» (1874) (спираючись на анатомічні та фізіологічні дані представлено розробку проблеми фізичного виховання, його оздоровчі та освітні завдання, подано нариси програми педагогічної гімнастики для різного віку), «Підготовка вчителів гімнастики в державах Західної Європи» (1880) (представлено опис існуючих на той час систем гімнастики в державах Західної Європи та їх наукова оцінка з точки зору анатомії та педагогіки), «Фізичний розвиток у школах» (1880) (доведено існування взаємозв'язку між розумовим та фізичним розвитком, підкреслено необхідність гармонійного розвитку людини як мету виховання і освіти), «Короткий курс загальної анатомії людини, розбір простих фізичних

вправ та опис шкіл для підготовки учителів гімнастики для армії в державах Західної Європи» (1886) (представлено основні відомості, необхідні для ознайомлення із значенням простих фізичних вправ, з специфікою дії шкіл, в яких вчать вчителі гімнастики для армії), «Значення фізичних вправ для війська» (1888) (розкрито мету фізичних вправ у військових гімназіях Російської імперії, представлено програму фізичного виховання для вікових груп гімназистів від 10 до 18 років), «Лекції з анатомії» (1891), «Нові праці, що з'явилися російською мовою з питань фізичної освіти у школі» (1892), «Основи теоретичної анатомії» (1892) (викладено теоретичні основи анатомії), «Про ігри в родині» (1894) (розглядається гра як вправа, за допомогою якої дитина готується до життя), ін.

Користуючись терміном «освіта», П. Лесгафт розуміє його дещо інакше, ніж сучасне тлумачення. Освіта, за переконанням П. Лесгафта – це формування особистості людини, а фізична освіта – цілеспрямоване формування організму і особистості під впливом як природних, так і спеціально підібраних рухів, фізичних вправ, які з віком постійно ускладнюються, стають напруженішими, вимагають великої самостійності і вольових проявів людини. Процес фізичного виховання П. Лесгафт визначає як об'єкт соціально-наукового дослідження, частину створеної ним загальної теорії фізичного освіти. Він вважав важливою метою фізичної освіти вміння свідомо керувати своїми рухами. Фізична освіта не обмежується завданнями оздоровлення, укріплення органів руху та усього організму в цілому, за П. Лесгафтом, завдання мають бути інтегрованими і поєднувати завдання розумової і фізичної освіти [6, 392-393; 2, 100].

Значним надбанням у методиці фізичного виховання є праця «Відношення анатомії до фізичного виховання і головні завдання фізичної освіти в школі» (1888), в якій П. Лесгафт опублікував плани уроків фізичної освіти з урахуванням вікових періодів розвитку дітей. Загальний зміст полягав у тому, що для різних вікових періодів визначались різні співвідношення типів і видів фізичних вправ. Наголосимо, що П. Лесгафт, узагальнюючи досвід інших та обґрунтовуючи власну систему фізичної освіти, спирався й на власний педагогічний досвід.

З часу відкриття Біологічної лабораторії (1893) – наукового центру для проведення експериментальних робіт з анатомії, фізіології і інших природничих наук – у педагогічній діяльності П. Лесгафта важливе місце посідає підготовка педагогічних кадрів з фізичного виховання. Того ж року організовано Товариство сприяння фізичному розвитку (ТСФР) у Петербурзі, вченим секретарем якого був П. Лесгафт. За сприяння ТСФР відкривались майданчики для ігор, проводились екскурсії та походи, організовувались катання на ковзанах та інші форми відпочинку та розваг, в основному для дітей та підлітків. П. Лесгафт, зокрема, щорічно організовував і проводив водні екскурсії Невою. У 1895 р. Товариство налічувало понад 400 осіб. Члени Товариства займалися питаннями пропаганди корисності фізичного виховання серед педагогічної громадськості та батьків [2, 100]. Будучи секретарем Товариства П. Лесгафт звітувався за його діяльність. Наведемо окремі тези зі Звіту за 1893–1902 рр.: «діяльність можна поділити та теоретичну розробку питань щодо фізичного розвитку та практичне застосування розроблених теорій. Перший напрям – теоретична розробка полягає в низці публічних лекцій про фізичну освіту в школі та повідомленнях на засіданнях Товариства... Питання фізичної освіти ще настільки мало розроблене педагогами на теперішній час, що зазвичай думають, що будь яка гімнастична вправа, запропонована у будь якому вигляді, може задовільнити вимоги фізичної освіти...» [9, 329].

П. Лесгафт у власній практичній діяльності реалізовував ідею, що «особи, які увібрали тільки різні знання, висновки та результати різних учнів, але необізнані з їх методами напрацювання, завжди вирізняються самовпевненістю та нахабством: вони швидко вони розв'язують на словах, все знають і за все беруться без навчання і праці, постійно глибокодумно не погоджуються з думкою інших та висловлюють сумніви; зробити щось, серйозно довести якусь думку вони ніколи не в змозі, вони нездатні до відстороненого мислення, як і не спроможні ставитись серйозно та з дійсною участю до справи, яка вимагає аналізу та розуміння» [7, 197; 13, 53], не запрошуючи на курси осіб, які на його думку були неспроможні до навчання, розвитку мислення.

Пропагуючи необхідність і доцільність жіночої освіти, у березні 1895 р. на засіданні ТСФР П. Лесгафт виступив з пропозицією відкрити спеціальні курси для підготовки осіб, спроможних проводити заняття фізичними вправами з дітьми. Спеціально створеною комісією розроблено статут і програму майбутніх курсів, а у січні 1896 р. на засіданні ТСФР затверджено «Положення про тимчасові курси для приготування керівниць фізичними вправами та ігор» і призначено П. Лесгафта завідувачем цих курсів [2, 100].

Незначна кількість випускниць пояснювалась недостатньою підготовкою вступників, які не могли опанувати програму курсів. Особливі ускладнення становили математика і механіка, які сприяють розвитку мислення. Щодо практичних занять, то складнощі викликали заняття з природничо-наукових дисциплін та фізичних вправ, оскільки «слухачки не привчені до управління собою та до довготривалих фізичних занять та до методики роботи з дітьми через поступове ускладнення вправ та дотримання чітких правил. Високі вимоги до слухачок курсів сприяли поширенню їх значущості та іміджу, що підтверджують запити на випускниць з різних губерній (включаючи Катеринослав, Полтаву, Кам'янець-Подільський тощо)» [9, 342].

Зазначимо, що П. Лесгафт активно вивчав зарубіжний досвід і пропагував окремі продуктивні ідеї для впровадження в країні. Зокрема, пропозиція щодо відкриття спеціального закладу освіти з метою підготовки вчителів педагогічних гімнастик для військових гімназій була внесена після повернення із

закордонного відрядження 1875–1876 рр. (аналогічні пропозиції вносились і раніше) [10, 71]. Тоді ж розроблено програми для викладання гімнастики у військово-навчальних закладах та програми для викладання гімнастики для дівчат. Прохання П. Лесгафта було підкріплене науковим обґрунтуванням підготовки учителів гімнастики та конкретними пропозиціями щодо відкриття відповідних курсів. Зокрема, він запропонував при «спеціальному навчальному закладі» відкривати устатковані допоміжні установи (заклади): – гімнастичний зал, устаткований усіма пр. ладами, що застосовуються при різних методах гімнастики; – аудиторія на сто слухачів; – приміщення щонайменше на дві кімнати для практичних антропологічних занять; – невелика хімічна лабораторія; – кабінет для фізичних апаратів з кімнатою для викладача; – місце для біга, ігор та вправ у теплий час [10, 72].

На нашу думку, заслуговує на увагу той факт, що П. Лесгафт вважав за обов'язкове приймати до «спеціального закладу» лише тих, хто закінчив курс навчання у «середніх навчальних закладах», а не усіх бажаючих, і перевагу надавав тим, хто готується до викладацької діяльності. Тим самим він підкреслював значущість педагогічної професії. Він вважав за необхідне «... відсторонити від викладання гімнастики осіб, які знайомі лише з технічним боком цього предмета ...» [5, 241-242].

Фізичне виховання у позаурочний час додатково забезпечувалось організацією занять спортом, іграми, екскурсіями та змаганнями. Особливу увагу вчений приділяв впровадженню народних ігор, наголошуючи на їхній важливій виховній ролі, оскільки під час ігор діти відтворюють те, що бачать навколо. Його поради надавати дітям більше часу для вільних ігор та фізичних вправ на свіжому повітрі є актуальними і в наш час. Таким чином, наголошуючи на необхідності поєднання «знань лікарських та педагогічних» П. Лесгафт окреслив підґрунтя різнобічної теоретичної підготовки та педагогічної освіти учителів гімнастики. За профілем, навчальними планами, переліком дисциплін, програмами, вимогами до вступників та організацією навчально-виховного процесу можна стверджувати, що ці курси організовано на зразок закладу вищої освіти, що було безпрецедентним явищем того часу.

Вважаємо за необхідне наголосити, що підготовка фахівців з фізичного виховання повинна була реалізувати і таку мету, як підготовка освіченого та свідомого педагога, який в змозі самостійно організувати власну діяльність, керуючись не стільки вказівками, скільки демонструючи свободу дій та рішень: «... все залежить від ступеня його освіти та розуміння своєї справи, також від любові, з якою він ставиться до тих, хто займається; цього ніяка методика дати не в змозі. Керувати фізичною освітою – справа дуже складна, не дивлячись на те, що зазвичай вважають, що це настільки просто, що можна ознайомитись достатньо ґрунтовно протягом 6-8 тижневого курсу» [1, 60; 4, 317].

Методика фізичних вправ, описана П. Лесгафтом, включає способи та методи здійснення фізичних вправ. Спосіб полягає в тому, що освічений і розуміючий педагог сам вкладає у свою справу; в цьому слід не обмежувати його вказівками, а надати свободу дій [3-4; 6-7]. Цікаво, що свободу дій надають університети, оскільки сприяють формуванню мислення, а не курси, училища та інші педагогічні заклади, оскільки мають надавати комплексні методики. Хотілося б, щоб і сучасний університет не втратив місію формування мислячої людини, а не слухняної біомаси.

Як і вивчення кожного предмету починається з основ, або елементів. Так і при керівництвом фізичною освітою слід починати з тих елементів рухів, з яких складаються наші дії. Щоб досягти результатів необхідно, щоб усі вимоги та вказівки були точними, простими та доступними. Елементарні вправи необхідно розпочинати з тих, які є найбільш знайомими і легкими [3-4; 6-7].

Основні положення теорії П. Лесгафта об'єднують таким чином: 1. Система фізичного виховання підпорядкована закономірностям фізіології. Відповідно до розвитку фізіології необхідно потрібно переглядати та удосконалювати фізичні вправи. 2. Фізичне виховання є необхідним засобом формування гармонійно розвиненої особистості. Лише гармонійно розвинена особистість здатна в усіх сферах життя на оптимальне виробництво з найбільш економним використанням енергії та в найкоротші терміни. 3. Гармонійний розвиток базується на єдності фізичних і духовних сил людини та відбувається за провідної ролі свідомості. 4. Фізичне виховання є частковою передачею навчального матеріалу, накопиченого в історії. 5. Нормального фізичного розвитку можливо досягти лише за допомогою застосування науково обґрунтованої системи «фізичної освіти». 6. Навчальний матеріал, підпорядкований системи «фізичної освіти», не охоплює увесь потенціал фізичних вправ, а лише види рухів, що легко засвоюються у шкільному віці (ходьба, біг, стрибки, метання, боротьба, вільні вправи, ігри та туризм). 7. Фізичне виховання є функцією ключових педагогічних принципів: наступності, послідовності, урахування вікових особливостей дитини та тощо.

Зауважимо, що практика фізичного виховання частково заперечує запропоновану П. Лесгафтом методику виконання вправ переважно через те, що словесний опис виконання вправ часто нагадує монологи, що, в свою чергу, заперечує ідею П. Лесгафта щодо лаконічності рухів та пояснень. Можна стверджувати, що це є підтвердженням важливості двох методів виховання: практичного і теоретичного (або систематичного), описаного у праці «Сімейне виховання дитини та його значення».

Наголосимо, що праці П. Лесгафта знайшли визнання ще у до революції, проте оригінальність його ідей не втратила значущості та наукової цінності дотепер, про що свідчать не лише наукові розвідки сучасних педагогів та фахівців з фізичного виховання, а й постійне впровадження його системи в освітній процес підготовки вчителів фізичної культури.

Висновки. Актуалізація історико-педагогічного досвіду та ретрансляція його на сучасну практику підготовки вчителів фізичної культури (тренерів, інструкторів та ін.) надає можливості сучасним викладачам уникати тих протиріч та суперечностей, які окреслено на початку наукової розвідки. Не треба побоювань, що «все вже прочитано і все вже описано і з'ясовано». Швидкоплинність часу та нові державні програми й вектори реформування системи освіти вимагають модернізації існуючої системи підготовки майбутніх вчителів, що є абсолютно неефективним без урахування продуктивного досвіду минулих поколінь, а продуктивність не є сталим і однозначним явищем, вона трансформується, змінюється і корелюється з хвилями часу (80–100 років), за яких відбуваються певні збіги політичних, економічних, суспільних та ін. ситуацій.

References

1. Бражник И. А., Мишаков А. С., Соболев Л. Н., Листовничий Ю. Г. Гимнастика в школе. К. : Радянська школа, 1953. 352 с.
Brazhnik, I.A, Mishakov, A.S, Sobolev, L.N, and Listovnichy, Yu.G. (1953). *Gimnastika v shkole* [Gymnastics at school]. Kyiv, USSR : Radianska school, 1953.
2. Голощапов Б. Р. История физической культуры и спорта. М. : Академия, 2002. 312 с.
Goloshchapov, B.R. (2002). *Istoriya fizicheskoy kul'tury i sporta* [History of physical culture and sport]. Moscow, Russia : Akademiya.
3. Лесгафт П. Ф. Избранные педагогические сочинения в двух томах. Приложение к журналу Советская педагогика за 1951 год, кн. 3, Т. 1, М. : Издательство АПН РСФСР, 1951. 334 с.
Lesgaft, P.F. (1951). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya v dvukh tomakh. Prilozheniye k zhurnalu Sovetskaya pedagogika za 1951 god* [Selected pedagogical works in two volumes. Supplement to the journal Soviet pedagogy for 1951], 3, T. 1, Moscow, USSR : Izdatel'stvo APN RSFSR.
4. Лесгафт П. Ф. Избранные педагогические сочинения в двух томах. Приложение к журналу Советская педагогика за 1951 год, кн. 4., Т. 2, М. : Издательство АПН РСФСР, 1952. 334 с.
Lesgaft, P.F. (1952). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya v dvukh tomakh. Prilozheniye k zhurnalu Sovetskaya pedagogika za 1951 god* [Selected pedagogical works in two volumes. Supplement to the journal Soviet pedagogy for 1951], 4, T. 2. Moscow, USSR : Izdatel'stvo APN RSFSR.
5. Лесгафт П. Ф. Приготовление учителей гимнастики в государствах Западной Европы. СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1880. 379 с.
Lesgaft, P.F. (1880). *Prigotovleniye uchiteley gimnastiki v gosudarstvakh Zapadnoy Yevropy* [Training of gymnastics teachers in the states of Western Europe]. SPb., Russian Empire : Tip. V. S. Balasheva.
6. Лесгафт П. Ф. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста. Часть первая. В кн. : Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений. Т. 1. Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, (1). М. : Физкультура и спорт, 1951. 443 с.
Lesgaft P.F. (1951). *Rukovodstvo po fizicheskomu obrazovaniyu detey shkol'nogo vozrasta. Chast' pervaya* [A guide to the physical education of schoolchildren. Part one]. *V kn. : Lesgaft P.F. Sobraniye pedagogicheskikh sochineniy. T. 1. Rukovodstvo po fizicheskomu obrazovaniyu detey shkol'nogo vozrasta, (1)* [In : Lesgaft P.F. *Collected pedagogical works. T. 1. Guidelines for the physical education of schoolchildren*]. Moscow, USSR : Fizkul'tura i sport.
7. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение. М. : Педагогика, 1991. 176 с.
Lesgaft, P.F. (1991). *Semeynoye vospitaniye rebenka i yego znacheniyе* [Family education of the child and its meaning]. Moscow, USSR : Pedagogika.
8. Суник А. Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта. М. : Советский спорт, 2010. 616 с.
Sunik, A. (2010). *Ocherki otechestvennoy istoriografii istorii fizicheskoy kul'tury i sporta* [Essays on the national historiography of the history of physical culture and sports]. Moscow, Russia : Sovetskiy sport.
9. Отчеты о деятельности общества содействия физическому развитию и курсов воспитательниц и руководительниц физического образования за 1893 – 1902 гг. В кн. : Лесгафт П. Ф. Избранные труды, М. : Физкультура и спорт, 1987. 359 с.
Otchety o deyatel'nosti obshchestva sodeystviya fizicheskomu razvitiyu i kursov vospitatel'nits i rukovoditel'nits fizicheskogo obrazovaniya za 1893–1902 gg. [Reports on the activities of the society for the promotion of physical development and courses for teachers and heads of physical education for 1893–1902]. (1987). *V kn. : Lesgaft P.F. Izbrannyye trudy* [In : Lesgaft P.F. *Selected Works*]. Moscow, USSR : Fizkul'tura i sport.
10. Очерки по истории физической культуры. В кн. : Сборник трудов / ред. Н. И. Торопов. ч. 4. М.-Л. : Физкультура и спорт, 1949. С. 55-102.
Toropov, N.I. (Ed.) (1949). *Ocherki po istorii fizicheskoy kul'tury* [Essays on the history of physical culture, ch. 4]. *V kn. : Sbornik trudov* [In : *Collection of works, P. 4*]. M.-L., USSR : Fizkul'tura i sport.

11. Памяти Петра Францевича Лесгафта. СПб. : Издание газеты «Школа и жизнь», 1912. 318 с.
Pamyati Petra Frantsevicha Lesgafta [In memory of Peter Frantsevich Lesgaft]. SPb., Russian Empire : Izdaniye gazety «Shkola i zhizn'».
12. Теория и методика физического воспитания / Б.А. Ашманина (ред.), М. : Просвещение, 1979. 360 с.
Ashmanina, B.A. (Ed.). (1979). Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya [Theory and methodology of physical education]. M., USSR : Prosveshcheniye.
13. Шахвердов Г. Г. Петр Францевич Лесгафт. В кн. : П.Ф. Лесгафт. Собрание педагогических сочинений, Т. 1: Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, 1. М. : Физкультура и спорт, 1951. 443 с.
Shakhverdov, G. G. (1951). Petr Frantsevich Lesgaft [Petr Frantsevich Lesgaft]. V kn. : P.F. Lesgaft. Sobraniye pedagogicheskikh sochineniy, T. 1: Rukovodstvo po fizicheskomu obrazovaniyu detey shkol'nogo vozrasta, 1 [In : P.F. Lesgaft. Collected pedagogical works, T. 1: Guidelines for the physical education of school-age children, 1]. Moscow, USSR : Fizkul'tura i sport.

Terentieva N.

ORCID 0000-0002-3238-1608

Doctor of Pedagogic sciences, Professor,
Professor of Pedagogics, Psychology and Methodic of Physical Education Department,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nataterentyeva@gmail.com

ACTUALIZATION OF P.F LESHAF'T'S IDEAS IN THE CONTEXT OF MODERN PROBLEMS AND VECTORS OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS' TRAINING

New state programs and vectors for reforming the education system require the modernization of the existing system of training future teachers, which is completely ineffective without considering the productive experience of past generations, and productivity is not constant and unambiguous; it is transforming, changing and correlating with the waves of time in which certain coincidences of political, economic, social, etc. situations.

The purpose – updating of historical and pedagogical experience and its relaying to the modern practice of training physical education teachers.

The methodological basis is the principles of unity of the historical and logical, the continuity, the connection of theory and practice, the principle of development, and active personality.

Scientific novelty: The author partly updated the P. Lesgaft's experience for the training of teachers of physical education with an emphasis on certain conditions under which this training will be effective, in particular: preliminary training of students, the desire to study, the desire to work in a specialty, awareness of the importance and necessity of general and special training.

The training of physical education specialists was to train an educated and conscious teacher who is able to independently organize their own activities, guided not so much by instructions as by demonstrating freedom of actions and decisions.

Conclusions. The actualization of historical and pedagogical experience and its retransmission to the modern practice of physical education teachers' training (coaches, instructors, etc.) provides opportunities for modern teachers to avoid the contradictions outlined at the beginning of our scientific research. It is emphasized that the actualized experience will help to overcome the contradictions and contradictions that currently exist in the current system of training physical education teachers. There is no need to worry that «everything has already been read, described and clarified». The rapidity of time and new governmental programs and vectors for reforming the education system require the modernization of the existing system of future teachers' training, which is completely inefficient without taking into account the productive experience of past generations, and productivity is not a permanent and unambiguous phenomenon, it is transformed, changed and correlated over time (80-100 years), during which there are certain coincidences of political, economic, social and other situations.

Key words: P. Lesgaft, physical education, system of physical education, physical education teachers, gymnastics.

Стаття надійшла до редакції 3 листопада 2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух